

Neuvostourheilusta Venäjän sekajärjestelmään

Hannu I t k o n e n &
K a l e r v o I l m a n e n

Brittein saarilla 1700-luvun jälkipuoliskolla alkunsa saaneella modernilla urheilulla oli alusta alkaen kaksi suuntausta: ammattilaisuus ja amatööriys. Vaikka ammattilaisuus ja amatööriys ponnistivat osin samoista lähtökohdista, niin ne eriytyivät jo modernin urheilun varhaisvaiheessa toisilleen vastakkaisiksi suuntauksiksi. (Harvey 2004, 7–17.) 1800-luvun lopulla Pierre de Coubertinin aloitteesta alkunsa saanut olympialiike valitsi amatööriyden, joka liitti sen vahvasti englantilaisen yläluokan kasvatuseriaatteisiin ja oppilaitosurheiluun. Olympialiikkeessä tavoiteltiin epätsekästä urheilun käytäntöä säännöillä, jotka olivat yläluokkaisten johtajien itsensä luomia. Aristokraattisen herrasmiesurheilun vastakohtana oli rahvaanomainen pyrkimys voittoon kaikin käytettävissä olevin keinoin, myös rahapalkkioita kiihokkeena hyödyntäen. Porvarillinen kasvatuseriaologia omaksui aristokraattisen amatööriyden ihanteen ja hylkäsi ammattilaisuuden. Moderni urheilu on alusta alkaen ilmentänyt sosiaalisten luokkien välistä jännitettä, jossa jokainen luokka määrittää suhdettaan urheiluun omista lähtökohdistaan. (Bourdieu 2007, 237–241.)

Ammattilaisuus nojaa amatööriydestä poiketen vahvaan työeetokseen ja ammattitaitoon.

Tällöin ammattimainen ja osaava tekeminen ovat keskeisin moraalien perusta. Itse asiassa tämä oli modernin urheilun kärkimaassa Englannissa alkuperäisenä lähtökohtana 1700-luvun lopulla, jolloin ammattilaisuus liitettiin taitoon. Taitolajeissa ammattilaisuus ja amatööriys elivät pitkään sovussa keskenään. Vasta 1830-luvulta lähtien alettiin ammattilaisuus liittää rahaan ja urheilusta saatuihin ansioihin (Harvey 2004, 205). Ammattilaisuus oli pitkään kansainväliselle olympialiikkeelle visainen kysymys. Nykyaikaisten olympialaisten alkuajoina osanottorajoitukset koskivat paitsi urheilun ammattilaisia myös tiettyjen ammattien harjoittajia. Suomalaisia voimakkaasti koskettanut tapaus oli Paavo Nurmen osanoton vuoden 1932 Los Angelesin kisoihin estäminen. Nurmen katsottiin ottaneen kilpailemisestaan ylisuuria korvauksia ja rikkoneen näin amatöörisääntöjä. (Viita 2007, 56–57.)

Ammattilaiskysymys kärjistyi olympialiikkeen piirissä 1980-luvulla. Vielä vuonna 1972 itävaltalainen alppihiittäjä Karl Schranz suljettiin Sapporon olympialaisista, koska hän oli antanut kuvansa kaupalliseen käyttöön. Jo seuraavana vuonna Varnassa pidetyssä olympiakongressissa todettiin huipputason urheilun muuttuneen useissa lajeissa täysin ammattimaiseksi. Juan Antonio Samaranchin astuessa vuonna 1980 Kansainvälisen olympiakomitean puheenjohtajaksi alkoivat olympiakisojen portit avautua myös ammattilaisurheilijoille. (Kanerva 2007, 238–241.) Samaranchin mielestä olympialiike oli menettämässä suosiotaan ammattiuurheilulle, josta oli tullut television myötä maailmanlaajuisista viihdebisnestä. Samaranch

Aleksandr Rodtšenko: Naismiekkailijat (1936)

oivalsi, että olympialiikkeen pitäytyminen pelkästään amatööriurheilussa oli jättämässä KOK:n kontrolloimaan ainoastaan rajallista osaa huippu-urheilua. Ammattilaisuuden hyväksyminen merkitsi KOK:n merkityksen lisääntymistä maailmanlaajuisen urheilun organisoijana. (Samaranch 1989.)

Itäisen Euroopan sosialistimaiden menestyksen lisääntyminen olympia-areenoilla olikin kiistaton. Neuvostoliiton tultua vuonna 1952 Helsingissä mukaan olympiaurheiluun se oli jatkuvasti kärkimaita niin kesä- kuin talviki-soissa. Sosialistimaiden kiinnostus erityisesti olympiaurheiluun johtui kahdesta syystä. Ensinnäkin olympiakisoista tuli se kilpakenttä, jossa käytiin kamppailua yhteiskuntajärjestelmien välisestä paremmuudesta. Urheilun mitattavat suoritukset valtioammattilaisuutta hyödyntäen mahdollistivat yksiselitteisen paremmuuden osoittamisen. Toiseksi sosialististen maiden johtajat eivät hyväksyneet ammattimaista bisnes-urheilua. Valaisemme artikkelissamme ensiksi sitä, miten Neuvostoliitossa rakennettiin urheilun valtioammattilaisuutta. Toiseksi pureudumme siihen, millaisen aseman ja merkityksen val-

tioammattimainen urheilu sai Neuvostoliitossa. Kolmanneksi pohdimme, miten neuvostojärjestelmän kaatumisen jälkeisellä Venäjällä on ryhdytty kehittämään huippu-urheilua.

Maanpuolustusta ja kilpaurheilua

Lokakuun sosialistisen vallankumouksen jälkeen ja yhteiskunnallisten olojen vakiinnuttua nousi ajankohtaiseksi kysymys ruumiillisesta kasvatuksesta. Neuvostourheilua runsaasti tutkineen James Riordanin mukaan fyysisen kasvatuksen malleja haettiin muun muassa partioliikkeestä, Sokol-voimistelusta ja juutalaisten Maccabee-organisaatiosta sekä joistakin porvarillisista urheiluseuroista. Sisällissodan jatkuessa ruumiillisuuden painopiste siirtyi sotilaskasvatukseen. Riordan tulkitsee, että vuosien 1917 ja 1920 välisenä aikana toteutettiin urheilun militarisointi. Urheilu asetettiin palvelemaan nuoren sosialistisen valtion säilyttämistä, mikä yksilötasolla merkitsi sotilaskuntoisuuden vaalimista. (Riordan 1977, 68–69.)

Neuvostourheilun varhaiseen organisointiin vaikuttivat myös kansainväliset tapahtumat.

Työläisurheiluorganisaatioiden syntyminen oli käynnistynyt Keski-Euroopassa jo 1800-luvun lopussa. Saksaan työläisten voimisteluliitto perustettiin vuonna 1890. Parin seuraavan vuosikymmenen aikana perustettiin paitsi työläisten luontoystävien järjestöjä myös urheilun lajiorganisaatioita muun muassa pyöräilyyn, uintiin, yleisurheiluun ja ammuntaan. (Riordan 1991, 35.) Työläisurheilun organisoituminen nojautui alun alkaen kahdenlaiseen liikuntatulkintaan eli työläisten yhteiskunnallisen aseman parantamiseen tähtäävään kuntoliikuntaan ja kilpailullisesti virittyneisiin urheilun lajitoimintoihin. Esimerkiksi vuoden 1919 tammikuussa Suomeen perustettu Työväen Urheiluliitto oli alusta lähtien työläisten kilpaurheilujärjestö. (Hentilä 1982, 73–79.)

Aleksandr Rodtšenko: Miespyramidi (1935)

Uuden sosialistisen valtion päättäjien oli seurattava, mitä kansainvälisessä urheilupolitiikassa tapahtui. Vuoden 1920 syyskuussa perustettiin työläisurheilun katto-organisaatioksi Luzernin urheiluinternationaali (LUI). Neuvosto-Venäjällä heräsi pelko, että perustettu uusi järjestö nousisi johtavaksi työläisurheilujärjestöksi. Niinpä vuonna 1921 perustettiin Moskovassa kommunistien omaksi järjestöksi Punaisen urheilun ja voimistelun järjestö (PUI), joka organisoitui kaksi vuotta aiemmin muodostetun kommunistien kominternin jaostoksi. PUI:n jäseneksi liittyi sekä uusia kommunistisia että jonkin verran myös LUI:sta irtaantuneita urheilujärjestöjä. (Riordan 1991, 36–37.) Neuvosto-Venäjän urheilun kansainvälisellä avautumisella oli omat seurauksensa. Kommunistisena urheiluorganisaationa PUI:n oli määriteltävä suhteensa sekä porvarilliseen olympiaurheiluun että muihin työläisurheilujärjestöihin. Aina toisen maailmansodan vuosiin saakka rajanveto oli selkeä molempiin suuntiin. Toisaalta kansainvälisen huippu-urheilun ja etenkin porvarillisen olympialiikkeen laajeneminen pakotti myös Neuvostoliiton poliittisen eliitin omiin ratkaisuihinsa. Niinpä samana vuonna 1928, kun Amsterdamissa järjestettiin KOK:n toimesta olympialaiset, toimeenpantiin Moskovassa PUI:n spartakiadit. (Nygrén 1968, 48–52.)

Vaikka spartakiadit ja koko sosialistinen työläisurheilu omaksui lähtökohdakseen aristokraattisen amatööriyden ja reilun pelin periaatteen, niin se kykeni sovittamaan nämä teesit omiin kasvatusperiaatteisiinsa. Rajanveto olympialiikkeeseen tehtiin siinä, että porvarilliset olympialaiset rakentuivat nationalismiin ja kansakuntien välisen kilpailun perustalle. Spartakiadien lähtökohtana oli taas internationalismiin, työväen keskinäisen solidaarisuuden ja rauhan edistäminen. (Riordan 2008, 126–127.) Spartakiadit eivät olleet vähäpätöinen urheilutapahtuma. Moskovaan saapui osanottajiksi 650 työläisurheilijaa 19 maasta. Neuvostoliiton oma joukkue koostui 4 000 urheilijasta ja voimistelijasta. Spartakiadeihin osallistui sekä joukkoliikunnan ja voimistelun nimiin vannovia

Proletkult-linjan edustajia että tuloksiin ja menestykseen tähtääviä kilpaurheilijoita. Muualta tulleet urheilijat haastoivat aidosti järjestäjävalltion osanottajat. Esimerkiksi mukana olleista suomalaisista monet olivat kansainvälisesti tarkasteltuna maailmanluokan huippu-urheilijoita. Spartakiadien kaksoisvoittaja Volmari Iso-Hollo voitti porvarieurheilun riveihin loikattuaan kaksi estejuoksun olympiakultaa sekä 10 000 metrin juoksun hopeaa ja pronssia. (Syrjäläinen 2008, 146.) Urheilullinen kilpailuasetelma konkretisoitui Moskovan spartakiadeilla, millä oli kauaskantoiset seuraukset. Neuvostojärjestelmän poliittisen johdon oli käynnistettävä pohdinnat siitä, miten turvattaisiin menestys tulevissa kansainvälisissä kisoissa. Toisaalta houkuttelevaa oli se, että kilpaurheilun mitattavat suoritukset mahdollistaisivat oman yhteiskuntajärjestelmän paremmuuden osoittamisen, mikä oli toisaalta ristiriidassa työläisurheiluliikkeen ideologian kanssa.

Punaisen urheiluinternationaalin elinkaari jäi lyhyeksi. Järjestö lakkautettiin 16 vuoden toiminnan jälkeen vuonna 1937. Sosiologi Joachim Raschken tulkinnan mukaan PUI ei ollut niinkään kulttuurijärjestö vaan pikemminkin kommunistisen puolueen johdolla toiminut valtaorientoitunut organisaatio. Vaikka toimintoja järjestettiin aivan arkipäiväisellä tasolla, niin tämä tapahtui ennen kaikkea sotilaskuntoisuutta korostaen. (Raschke 1987, 19–29.) Punaisen urheiluinternationaalin tiukka järjestöllinen kytkeytyminen kominterniin ja NKP:hen vaikuttivat siten, että järjestöstä muodostui varsin omaleimainen urheiluorganisaatio. Samalla PUI:n johdon ja paikallistasolla urheilutoimintaa järjestävien seurojen tavoitteet erkaantuivat toisistaan. (Gounot 2001, 35.)

Kilpailukosketuksia ja valmennusta

Neuvostoliiton ruumiinkulttuurin on katsottu muuttuneen osana Stalinin kuoleman jälkeistä suojasäätä. Esimerkiksi Irina Makovejeva näkee poliittisen suojasään johtaneen Neuvostoliiton huikkaan menestykseen Melbournen olympia-

laisissa vuonna 1956. Täten huippu-urheilun läpimurto olisi liittynyt maan yleisiin kulttuurisiin muutoksiin ja ilmapiirin vapautumiseen. (Makoveeva 2002, 9–10.) Makovejevan näkemys pitää varmasti osittain paikkansa. Huippu-urheilumenestyksen tavoittelu aloitettiin kuitenkin paljon aikaisemmin. Jo vuonna 1933 saattoi neuvostolehdistä lukea, kuinka urheilijoita kehoitettiin lyömään porvarilliset urheiluennätykset. Lehdistö halusi Neuvostoliiton nousevan maailman johtavaksi urheiluvaltioksi kaivaten samalla voittoja, ennätyksiä ja menestystä. (Keys 2006, 164–165.) Neuvostourheilijoiden varhaisimmat ulkomaille suuntautuneet kilpailumatkat ajoittuvat 1930-luvulle. Ensimmäisenä olivat liikkeellä nyrkkeilijät, juoksijat ja jalkapalloilijat. Tšekkoslovakiaan 1934 suuntautuneella ottelumatkalla Moskovan Spartakin pelaajat kohtasivat Židenice Brnon ammattilaisjoukkueen. Tuohon aikaan tšekit olivat maailman kärkipelaajia, sillä muutamaa kuukautta ennen moskovalaisten vierailua Tšekkoslovakian

Aleksandr Rodtšenko: Naispyramidi (1936)

maajoukkue oli lyönyt maailmanmestaruuskilpailujen loppuottelussa Italian. Seuraavan vuoden aikana yli 150 eri lajien neuvostourheilijaa suuntasi matkansa kansainvälisiin kilpailuihin. (Keys 2006, 166–168.)

Neuvostoliiton urheilun avautumista kohti kansainvälisiä kilpakenttiä selittävät yleispolitiikassa tehdyt linjaukset. Vuosina 1934–35 NKP:ssä ja kommunistisessa internationaalissa lähdettiin kansanrintamapolitiikan tielle. Taustalla oli tulkinta siitä, että natsit näyttivät säilyttävän valta-asemansa Saksassa, jolloin kommunistit ryhtyivät luomaan yhteyksiä ja hakemaan liittolaisia tavoitteenaan fasismin kukistaminen. (Service 1997, 230–231.) Valinta vaikutti myös urheilupolitiikan avautumiseen, minkä seurauksena neuvostourheilijat alkoivat hakea kilpailukosketuksia eri puolilta Eurooppaa. 1930-luvun puoliväliin ajoittuneiden kilpailukontaktien voidaan katsoa kuljettaneen Neuvostoliiton ruumiinkulttuuria jossain määrin länsimaisen

Aleksandr Rodtšenko: Pyörä (1936)

kilpaurheilun suuntaan (Suomela 1946, 10–12). Linjamuutos ei voinut olla näkymättä myöskään urheiluvallennuksessa ja muissa urheilijoiden olosuhteiden järjestämisessä. Kansainvälisen menestyksen tavoittelu edellytti voimakasta panostusta harjoitteluun, joka vaati ammattimaista otetta. Valtiojohtoinen toimintojen organisointi merkitsi valtioammattilaisuuteen siirtymistä. Urheilijoille luotiin valmentautumisen edellytykset erityisesti armeijan ja ammattiliittojen urheiluseurojen suojissa. Luonnollista oli, että urheilukulttuurin yhteydet maanpuolustukseen säilyivät kiinteinä.

Valtioammattilaisuus ei kuitenkaan syntynyt Neuvostoliitossa ja muissa sosialistisissa maissa, vaikka se sai niissä laajimmat mittasuhteet. Valtioammattilaisuutta oli esiintynyt porvarillisessa olympiaurheilussa alusta alkaen, koska armeijan palveluksessa olevat saivat ottaa osaa kisoihin. Sen sijaan esimerkiksi voimistelunopettajat tai urheiluhajaajat katsottiin ammattilaisiksi. Asiasta taitettiin peistä moneen otteeseen. Tulos oli aina se, että armeijan palveluksessa olevat säilyttivät amatöörioikeutensa. Tämä selittyi sekä sotilasurheilun vahvalla asemalla olympialiikkeessä että urheilun ja sotilaskuntoisuuden välisellä yhteydellä. (Wikberg 2005, 134.)

Ammattimaisiin käytäntöihin

Toisen maailmansodan päättymisen jälkeen vuonna 1945 Suomesta lähetettiin opetusministeri Johan Helon johtama kulttuurivaltuuskunta tutustumaan Neuvostoliiton oloihin. Valtuuskuntaan lukeutunut Klaus U. Suomela kirjoitti vierailusta kirjan, joka julkaistiin seuraavana vuonna nimellä *Lensimme uuteen maailmaan*. Kirja sisältää luvun, jossa Suomela pohtii mahdollista Neuvostoliiton urheilupolitiikan käännettä. Lähteenään Suomela käyttää käsiinsä saamaansa *Izvestijan* artikkelia, jonka otsikko kuului: ”Edistämään urheilijain tuloksia!” (Suomela 1946, 188.) Poliittisen täyskäännöksen tehnyt Suomela ylistää kirjassaan Neuvostoliiton urheilujärjestelmää, joskin nostaa esiin urheilun verkkaisten toiminnan joukkoliikkeenä. Aluksi

kirjoittaja kuitenkin kehuu sekä maan urheilijoiden ennätystehtailua että naisten aktiivista osallistumista urheiluelämään. Tämän jälkeen Suomela tulee tekstinsä ytimeen kertoen, kuinka Neuvostoliitossa on tehty ammattilaisuuden suhteen täyskäännös. Valtakunnan urheilujohto on päättänyt ryhtyä jakamaan ennätysmiehille ja mestaruuden saavuttajille mittavia rahapalkintoja. Esimerkiksi uuden maailmanennätyksen saavuttaminen merkitsisi sitä, että urheilija saisi suorituksestaan 7–8 kuukauden metallityöläisen palkan. Suomelan arvion mukaan ”rahapalkintojen houkuttelemisena tulee 200 miljoonaisesta kansasta jo lähivuosina tunkeutumaan esille uusia urheilijakypäjä, jotka lyövät muiden maiden mestarit laudaltaan toinen toisensa jälkeen, elleivät nämä siirry samaan järjestelmään.” (Suomela 1946, 190–191.)

Suomela jatkaa pohdintojaan nostamalla esille urheilussa ilmenevän ”ammattilaisynnin”. Seuraava lainaus kertoo oivallisesti huippu-urheilussa vallinneista kirjavista käytännöistä:

Eihän kukaan ole väittänytkaan julki-ammattilaisuutta urheilun alalla miksikään synniksi. Päinvastoin olemme me suomalaisetkin olleet aina valmiit röyhistelemään rintaamme, kun omat ’ammattilaisemme’ painin, nyrkkeilyn, juoksun tai muun urheilun alalla ovat herättäneet eri maailman ääriellä huomiota. Meillä on ollut Hevonpäämme, Saarelamme, Järvisemme, Siltalamme, Tuomistomme, ’Gee Beemme’ ja Kolehmaisien Viljamit, joiden edesottamuksia ammattilaisina meidän ei ole tarvinnut hävetä. Mutta sen sijaan meillä on ollut – eikä ainoastaan meillä, vaan monilla muillakin ’kapitalistisilla mailla’, häpeämisen aihetta yhä laajemmalle leviävästä, yhä syvemmälle juurtuvasta ja yhä enemmän urheiluumme demoralisovasta sala-ammattilaisuudesta. Neuvostoliitto on nyt urheilussakin niin kuin se on kaikessa muusakin kulttuurielämässään tehnyt täysin realistisen ja tarkoituksenmukaisen ratkaisun. Kun se kerran suurilla rahapalkinnoilla hyvittää ennätysmiehiään tieteen, taiteen ja talouselämän alalla, niin miksi se ei sitä tekisi myös urheilun alalla! Miksi leikkiä piilosilla tällä alalla sala-ammattilaisuuden hämä-

rikössä, kun neuvostojärjestelmän olemukseen kuuluu keinottelun hävittäminen kaikilla muillakin aloilla. (Suomela 1946, 191.)

Lopuksi Suomela pohtii, miten kansainväliset urheilujärjestöt tulevat suhtautumaan Neuvostoliiton valtiovallan toimenpitein ammattilaisiksi tekemiin urheilijoihin. Kirjoittaja päätyy arviointiin, että elleivät maan urheilijat pääse rehellisinä ”ammattilaisina kilpailuihin, niin heillä riittää kansainvälisyyttä omassa rannattomassa isänmaassaan” (Suomela 1946, 192). Urheiluhistorian tapahtumat osoittivat sittemmin, että Neuvostoliiton urheilijat kelpasivat valtioammattilaisuudestaan huolimatta kansainväliseen olympiaurheiluun. Näin tapahtui siksi, että valtioammattilaisuus oli sotilasammattin muodossa hyväksytty olympialiikkeessä koko ajan. Tähän rajaa ei voitu vetää, vaikka muutoin KOK valvoi tiukasti amatöörisääntöjen noudattamista.

Menestyäkseen kansainvälisessä kilpailussa Neuvostoliiton poliittisen johdon oli ryhdyttävä luomaan valmennusorganisaatiota ja turvaamaan harjoitteluolosuhteita. 1930-luvun puolivälissä katseet suuntautuivat aluksi ammattiliittoihin. Ensimmäiseksi ammattiliittolaiseksi urheiluseuraksi muotoutui maaliskuussa 1935 Moskovan Spartak. Myöhemmin muun muassa rautatieläiset (Lokomotiv) ja turvallisuuspalvelun joukot (Dynamo) saivat omat urheiluseuransa. Ammattiliittojen seurojen suojissa sekä yksittäiset urheilijat että seurojen joukkueet pystyivät aivan uudella tavoin tavoitteelliseen valmentautumiseen. (Riordan 1977, 124–125.) Olennaista on havaita, että kyseisiä seuroja oli perustettu jo aikaisemmin. Esimerkiksi Dynamo oli perustettu 24. kesäkuuta 1923 turvallisuuspäällikkö Feliks Dzeržinskin aloitteesta. Seurojen uudenlainen organisointi merkitsi sitä, että ne saivat selkeän urheiluseuraluonteen kilpailu- ja menestystavoitteineen. Armeijassa urheiluvalmennuksen mahdollisti keskusurheiluseuraksi perustettu TsSKA. (Riordan 1991, 68–69.) Neuvostourheilun lähdettyä kilpailun tielle tarvittiin muutoksia julkisessa urheiluhallinnossa. Tässä yhteydessä emme ryhdy lähemmin tarkastelemaan organi-

satorisia muutoksia (ks. Riordan 1977; 1991), mutta nostamme esiin pari merkittävää urheiluun vaikuttanutta päätöstä. Ensinnäkin vuonna 1936 valtiollisen liikuntaneuvoston tilalle perustettiin Liikunta- ja urheilukomitea. Tehty päätös oli osaltaan selkeä painopisteen siirtäminen kilpaurheilun suuntaan. Toiseksi vuonna 1939 säädettiin asetus Urheilijan päivästä. Tämän jälkeen urheilijoiden asema legitimoitui neuvostoyhteiskunnassa. Urheilusankarit kohotettiin kansakunnan merkkihenkilöiksi stahanovilaisten kaivosmiesten ja kommunististen iskuryöläisten rinnalle. (Itkonen & Stranius 2002, 25–26.)

Toisen maailmansodan raskaat vuodet katkaisivat Neuvostoliiton urheiluorganisaation rakennustyön. Virallinen organisaatio vakiinnutettiin sodan jälkeen 1940-luvun lopun vuosina. Ylintä päätösvaltaa käytti Neuvostoliiton ministerineuvoston Liikunta- ja urheilukomitea. Sen alaisuudessa toimivat liittotasavaltojen ja autonomisten tasavaltojen liikunta- ja urheilukomiteat, joiden alle mahtuivat hallinnollisten alueiden ja aluepiirien omat piirikomiteat. (Buntsuk 1979, 18–19, 222–223.) Urheiluvalmennuksessa ja etenkin urheilijoiden rekrytoinnissa tärkeään asemaan nousivat opinahjut, jotka turvasivat urheilijan uran lapsuuden harrastuksesta aina huippu-urheilun saavutuksiin. Alimpana järjestelmässä olivat lasten ja nuorten urheilukoulut sekä erikoistuneet lasten ja nuorten urheilukoulut. Toisella tasolla toimivat urheilupainotteiset päiväkoulut, urheilutaitokoulut sekä mestaritason urheilukoulut. Kolmannella tasolla eli urheilijoiden sisäoppilaitoksissa omistauduttiin jo varsin vaativaan lajinomaiseen valmentautumiseen tavoitteena huipputulosten saavuttaminen. (Metsä-Tokila 2001, 71–73.)

Urheiluorganisaation rakentaminen sekä urheilijoiden kokopäiväisen ja ympärivuotisen harjoittelun turvaaminen merkitsivät lopulta valtioammattilaisuuteen siirtymistä. Valtiollisesti johdetussa systeemissä lahjakkuudet pyrittiin saamaan mahdollisimman nuorina systemaattisen ja ammattitaitoisen valmennuksen piiriin. Saavutetut tulokset puolestaan osoittivat yksiselitteisesti järjestelmän tehokkuuden.

Menestyksekkäs neuvostourheilu

Toisen maailmansodan jälkeen KOK:n olympiakisat järjestettiin vuonna 1948 Lontoossa. Kaikkien maiden urheilijat eivät kuitenkaan päässeet mukaan kilpakoitoksiin. Sodan syyllisiksi tuomituilla Saksalla ja Japanilla ei ollut asiaa kilpa-areenoille. Myöskään Neuvostoliitto ei ollut mukana kisoissa. Kaiketi maata oli sodan liittoutuneisiin lukeutuneena maana houkuteltu kisoihin. Urheilujoukkuetta Neuvostoliitto ei kuitenkaan Lontooseen lähettänyt. Sen sijaan matkaan lähetettiin pieni delegaatio, jonka tehtäväksi jäi arvioida menestysmahdollisuudet vuoden 1952 kisoja ajatellen. (Riordan 1993, 249–250.)

Neuvostoliitto tuli ensimmäisen kerran mukaan olympialaisiin kesäkisoihin vuonna 1952 Helsinkiin. Maan joukkue oli kisojen suurin ja menestys oli ensikertalaiselle huikea. Maa saavutti 22 kultaista, 30 hopeista ja 19 pronssista mitalia. Neuvostoliitto kamppaili tasavakisesti Yhdysvaltojen kanssa kisojen parhaan maan asemasta. Laskentatavasta riippuen molemmat maat tulkitsivat olleensa Helsingin kisojen menestyksekkäin maa. Cortina d'Ampezzon talviolympialaisissa 1956 Neuvostoliitto oli jo mitalitilaston kärjessä keräten kaikkiaan 16 mitalia, joista seitsemän oli kultaista. Menestys jatkui samana vuonna pidetyissä Melbournen kesäkisoissa, joissa Neuvostoliitto oli maiden välisessä kamppailussa ylivoimainen saavuttaen 98 mitalia, joista 37 oli kultaista, 29 hopeista ja 32 pronssista. (Ks. Olympiahistoria.)

Neuvostoliitto oli mukana olemassaolonsa aikana yhdeksissä olympialaisissa sekä kesäettä talvilajeissa. Kesäkisoissa maa saavutti kaikkiaan 1010 mitalia, ja olympiavoittoja kertyi 395 kappaletta. Talvikisoista tuliaisina oli 194 mitalia, joista 78 oli kultaisia. Kaikkiaan maa keräsi 1204 mitalia. Kesäkisojen mitalitilastoissa Neuvostoliitto selvisi voittajaksi kuusi kertaa ja oli kolme kertaa hopealla. Talvikisojen mitalitilaston kärjestä maa löytyy seitsemän kertaa. Kaksissa talvikisoissa oli tyytyminen toiseen sijaan. (Ks. Olympic.)

Kesäolympialaisissa Neuvostoliitto menestyi parhaiten yleisurheilussa, jossa se saavutti 195 mitalia. Muita menestyslajeja olivat voimistelu (184), paini (116) ja painonnosto (62). Talvilajeissa maa saavutti eniten mitaleja hiihdossa, josta tuli 68 mitalia. Pikaluistelu (60), taitoluistelu (24) ja ampumahiihto olivat muut menestyslajit. (Ks. Olympic.) Kaikkien menestyslajien urheilijat olivat kokonaisvaltaisen valmennusjärjestelmän tuotoksia sekä kokopäiväisesti ja ympärivuotisesti harjoittelevia valtioammattilaisia. Erityisen suurta menestystä saavutti ”punakoneeksi” nimetty maan jääkiekkomaajoukkue, joka toi Neuvostoliitolle kahdeksan olympiakultaa ja 22 maailmanmestaruutta. Yksittäiset neuvostourheilijat saivat roolin, jossa he osoittivat neuvostososialismin kyvykkyyttä. Tällaisia urheilijoita olivat muun muassa jalkapallomaalivahti Lev Jašin, painonnostaja Aleksei Vlasov, korkeushyppääjä Valeri Brumel, pituushyppääjä Igor Ter-Ovanesjan ja voimistelija Larisa Latynina. Kyseiset urheilijat ja monet muut menestyneet urheilutähdet

olivat myös ihanteellisen neuvostokansalaisen ruumiillistumia. (Makoveeva 2002, 21; Service 1997, 421.)

Saavutetut tulokset osoittavat, että urheiluorganisaatio toimi sängen hyvin aina Neuvostoliiton hajoamiseen saakka. Viimeisissä eli vuoden 1988 kisoissa, joissa Neuvostoliitto oli mukana, saavuttivat maan urheilijat mitalitilaston kärkisijan sekä talvikisoissa Calgaryssä että kesäkisoissa Soulissa. (Ks. Olympiahistoria.) Hajonneen Neuvostoliiton alueen urheilijat saattoivat osallistua vuoden 1992 Albertvillen ja Barcelonan olympialaisiin itsenäisten valtioiden yhteisöjen joukkueen riveissä. Urheilijoiden voittaessa nousi sirpin ja vasaran sijasta tankoon olympiarenkaat. Suuren ja mahtavan Neuvostoliiton sävelet korvattiin olympiahymnillä.

Valtioammattilaisuudesta sekajärjestelmään

Neuvostoliiton valtio lakkasi virallisesti olemassa vuoden 1991 lopussa. Sosialistisen järjestelmän

Aleksandr Rodtšenko: Urheilijoita Punaisella torilla (1936)

romahduksen seurauksena katosivat myös huippu-urheiluun suunnatut resurssit. Urheilukoulut ja valmennuskeskukset ajautuivat taloudelliseen ahdinkoon. Lisäksi osa huippu-urheilijoista lähti maasta rahakkaiden kenttien ääreen. Urheilupiireissä pelättiin, että urheilumenestyksen aika oli auttamattomasti takana. Näin ei kuitenkaan käynyt. Yhtäältä Venäjän urheilijat menestyivät yhteiskunnallisen murroksen jälkeen hyvin jo vuoden 1994 Lillehammerin talvikisoissa sijoittuen mitalitilaston kärkeen. Kaksi vuotta myöhemmin Atlantan kesäkisoissa mitalitaulukon sijaluku oli toinen. (Ks. Olympiahistoria.) Toisaalta useat entiset neuvostotasavallat lähtivät uusina itsenäisinä valtioina hakemaan urheilumenestystä ja samalla tekemään urheilun avulla omaa identiteettityötään, jonka yhtenä kenttänä toimivat olympialaiset näyttämöt.

Valtiollisen urheilujärjestelmän purkautuminen merkitsi samalla valtioammattilaisuuden päättymistä. Menestystekijöitä oli lähdettävä hakemaan uusista suunnista. Vähitellen tukea löytyi vaurastuneilta yrityksiltä ja rikastuneilta oligarkeilta. Jotakin rahavirtojen suuruudesta viestii se, että öljyllä rikastunut miljonääri Roman Abramovitš hankki omistukseensa Englannin valioliigaseura Chelsean. Jalkapallon venäläisestä tähtipelaajasta Andrei Arsavinista Abramovitš ilmoitti julkisuudessa olleiden tietojen mukaan olevansa valmis maksamaan jopa 20 miljoonaa puntia.

Yritysten vaurastuminen on merkinnyt etenkin venäläisten palloilusarjojen arvostuksen kasvua. Muun muassa jalkapalloilun, jääkiekkoilun sekä kori- ja lentopallon venäläissarjoihin on kohdistunut aivan uudenlaista kiinnostusta ja niissä pelaakin jo huomattava määrä lajien eri puolilta maailmaa matkanneita huippuja. Esimerkiksi Pekingin olympialaisten miesten lentopalloilun voittaneen Yhdysvaltojen pelaajista viisi urheili edellisellä kaudella Venäjän sarjoissa. Vähin erin venäläisjoukkueet ovat myös menestyneet kansainvälisissä koitoksissa. Venäjä voitti vuoden 2008 jääkiekon maailmanmestaruuden lyömällä loppuottelussa Kanadan ammattilaiset. Jalkapallossa pietarilainen FC Ze-

nit voitti samana vuonna arvostetun jalkapallon UEFA-cupin kaataen menestysmatkallaan muun muassa Bayern Münchenin ja loppuottelussa skotlantilaisen Rangersin.

Venäläinen huippu-urheilu ei toimi ainoastaan markkinavetoisesti. On olemassa selviä viitteitä siitä, että urheilumenestys kiinnostaa maan poliittista johtoa. Yksi osoitus tästä on Sotšiin vuodeksi 2014 haetut ja KOK:n kaupunkiin myöntämät talviolympialaiset. Kotikisojen valmisteluihin liittyen maan korkeinta poliittista johtoa myöten on nostettu esiin maan urheilullisen tason nostaminen ja urheiluharrastuksen lisääminen. Uudessa tilanteessa valtiovalta on myös sitoutunut panostamaan huomattavia summia urheilukoulujen ja valmennuskeskusten toimintaan. Venäjän urheilussa onkin siirrytty eräänlaiseen markkinoiden ja valtiovallan yhdessä muodostamaan sekajärjestelmään, jonka tuloksista molemmat osapuolet näyttävät hyötyvän.

Urheilu sosialistisen järjestelmän palveluksessa

Artikkelimme lopuksi pohdimme, miksi Neuvostoliiton huippu-urheilussa päädyttiin valtioammattilaisuuteen. Ilmiölle on löydettävissä useita syitä. Urheilu kansanomaisena kulttuurin muotona alkoi 1920-luvulta alkaen kiinnostaa yhä laajempia väestöpiirejä. Moskovan spartakiadit vuonna 1928 olivat merkittävä tilaisuus kansainvälisen kilpailutoiminnan syntymiselle. Vauhtia kansainvälisille kentille pyrkimiseen antoi seuraavan vuosikymmenen puolivälissä omaksuttu kansanrintamapolitiikka. Muihin maihin tehdyillä kilpailumatkoilla selvisi myös kansainvälisen huippu-urheilun tasokkuus. Samalla ymmärrettiin ammatillaisuuden merkitys huippu-urheilutulosten tekemisessä.

Yhteiskunnan kulttuurisena ylärakenteena urheilu sisällytettiin valtiollisesti organisoidun toiminnan piiriin sekä valjastettiin sosialistisen järjestelmän palvelukseen. 1930-luvun puolivälin lehtikirjoittelusta ilmenee, että jo tuolloin lähdettiin haastamaan porvarillisen urheilun

ennätyksiä ja saavutuksia. Urheilun mitattavat tulokset soveltuivat oivallisesti yhteiskuntajärjestelmien keskinäisen kilpailun välineiksi. Lontoon vuoden 1948 olympialaisten tarkkailu ja sittemmin päätös Helsinkiin tulemisesta osoittavat, että Neuvostoliitossa tähdättiin huippu-urheilumenestykseen. Neuvostoliiton aikoina menestystä haettiin nimenomaan amatöörisääntöihin sitoutuneesta olympiaurheilusta. Tämä sopi poliittiselle johdolle erinomaisesti, sillä näin vältettiin kaikkinaisen kanssakäymisen markkinavetoisen huippu-urheilun kanssa. Olympiaurheilun lajeihin sitoutuminen vaikutti myös koko valmennusjärjestelmän organisointumiseen. Valmennuskeskuksissa tähdättiin nimenomaisesti menestykseen olympiaurheilun lajeissa. Olympialajien runsas resursointi näkyi niin urheilupaikkarakentamisessa kuin oppilaitoksen liikuntaopetuksen sisällöissä. Huomion suuntaaminen urheilumenestykseen johti kunto liikunnan ja kansanurheilun laiminlyöntiin. Joissakin yhteyksissä onkin nostettu esiin, kuinka urheilumenestyksen tavoittelu merkitsi samalla urheilufyysikoiden voittoa urheilulyyrikoista, joiden tavoitteena oli laajojen kansalaispiirien

ruumiinkunnan vaaliminen (ks. Vail & Genis 1996). Neuvostoaikojen valtioammattilaiset urheilijat tarvitsivat menestyäkseen sekä ammattimaista valmennusta että toimivan organisaation. Sosialistisen järjestelmän ja Neuvostoliiton lakkautettua markkinat ovat tulleet kiinteäksi osaksi urheilua. Venäjän urheilun markkinavetoisuus ja valtiollisesti ohjattu sekajärjestelmä tukeutuu edelleen neuvostoaikoina syntyneeseen urheilun osaamiskulttuuriin. Toisaalta merkkejä on olemassa myös siitä, että ainakin jossakin määrin luotetaan edelleen urheilukoulujen ja valmennuskeskusten urheilijoita jalostavaan vaikutukseen.

Kaiken kaikkiaan neuvostourheilun ja sen synnyttämän valtioammattilaisuuden tarkastelu osoittaa, kuinka yhteiskunnallisesta toiminnasta urheilussa on itse asiassa kyse. Valtioammattilaisuuteen turvautuen Neuvostoliitto menestyi olympia-areenoilla. Tämä huomattiin lopulta myös KOK:n johdossa, jolloin Juan Antonio Samaranchin johdolla avattiin olympiakisojen ovet ammattilaisille. Samalla lyötiin viimeinen naula paroni Pierre de Coubertinin lanseeraaman amatöörien olympiaurheilun arkkuun.

Lähteet

- Bourdieu, Pierre (2007), *Sport and Social Class. – The Sport Studies Reader*. Ed. Alan Tomlinson. New York: Routledge, 237–241.
- Buntsuk, M.F. (1979), *Neuvostoliiton liikuntaorganisaatio*. Somero: Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja 71.
- Gounot, André (2001), Sport or Political Organization? Structures and Characteristics of the Red Sport International, 1921–1937. – *Journal of Sport History* 28:1, 23–39.
- Harvey, Adrian (2004), *The Beginnings of a Commercial Sporting Culture in Britain, 1793–1850*. Aldershot: Ashgate.
- Hentilä, Seppo (1982), *Suomen työläisurheilun historia I. Työväen Urheiluliitto 1919–1944*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Itkonen, Hannu & Stranius, Pentti (2002), *Liikettä Venäjän Karjalassa. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Joensuu: Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 137.
- Kanerva, Juha (2007), Virén riemastutti, Väinö itketti. – *Sadan vuoden olympiadi. Suomalaisen olympialiikkeen historia*. Toim. V. Tikander, O. Viita & M. Vilen. Helsinki: WSOY, 232–265.
- Keys, Barbara J. (2006), *Globalizing Sport. National Rivalry and International Community in the 1930s*. London: Harvard University Press.
- Makoveeva, Irina (2002), Soviet Sport as a Cultural Phenomenon: Body and/or Intellect? – *Studies in Slavic Cultures* 3, 9–32.
- Metsä-Tokila, Timo (2001), Tiellä olympialaisiin – huipulle tähtäävän urheilun ja koulutuksen yhdistäminen Neuvostoliitossa ja Venäjällä.

– *Idäntutkimus* 3–4, 71–79.

- Nygrén, Helge (1968), *Punainen olympia. TUL kansainvälisen työläisurheilun vaiheissa 1920–30-luvulla*. Helsinki: Tammi.
- Olympiahistoria = <http://www.noc.fi/olympiahistoria/kisatilastot>. 22.8.2008.
- Olympic = <http://www.olympic.org/uk/sports/index>. 22.8.2008.
- Raschke, Joachim (1987), Zum Begriff der sozialen Bewegung? – *Neue Soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*. Eds. R. Roland & D. Rucht. Frankfurt a/M.: Campus Verlag, 19–29.
- Riordan, James (1977), *Sport in Soviet Society*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Riordan, James (1991), *Sport, Politics and Communism*. Manchester: Manchester University Press.
- Riordan, James (2008), Amateurism, Sport and the Left: Amateurism for All versus Amateur Elitism. – *Amateurism in British Sport. It matters not who won or lost?* Ed. Dilwyn Porter and Stephen Wagg. London: Routledge, 124–139.
- Riordan, Jim (1993), Rewriting Soviet Sports History. – *Journal of Sports History* 20:3, 247–258.
- Samaranch, Juan Antonio (1989), Interview by Jean-Jacques Cevey. Juan Antonio Samaranch: "I'm fundamentally an optimistic". – *Olympic Review*, 262.
- Service, Robert (1997), *A History of Twentieth-Century Russia*. London: Penguin Books.
- Suomela, Klaus U. (1945), *Neuvostoliitto – urheilun suurvalta*. Helsinki: Suomi- Neuvostoliitto-seura.
- Suomela, Klaus U. (1946), *Lensimme uuteen maailmaan. Nähtyä ja koettua Neuvostoliitosta*. Lahti: Kansankirja.
- Syrjäläinen, Antti (2008), *Miksi siksi loikkariksi? Huippu-urheilijoiden loikkaukset TUL:sta SVUL:oon 1919–1939*. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 89.
- Vail, Petr & Genis, Aleksandr (1996), *60-e. Mir sovetskogo tseloveka*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Viita, Ossi (2007), Menestyksen taustalla. – *Sadan vuoden olympiadi. Suomalaisen olympialiikkeen historia*. Toim. V. Tikander, O. Viita & M. Vilen. Helsinki: WSOY, 42–107.
- Wikberg, Karin (2005), *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903 – 1967*. Stockholm: SISU idrottsböcker.